

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44

Haziran 2016 June 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MÜTEŞÂBİHLERİN MUHKEMLERE İRCÂ EDİLEREK ANLAŞILMASI MESELESİ: MUHYİDDİN İBNÜ'L ARABİ ÖRNEĞİ

THE MATTER OF UNDERSTANDING ALLEGORICAL VERSES BY CONVERTING THEM TO DECISIVE VERSES: THE EXAMPLE OF MUHYIDDIN IBNU'L ARABI

Osman BODUR*

Öz

Muhyiddin İbnü'l-Arabî İslam düşünce sisteminde önemli bir konuma sahiptir. Özellikle tasavvuf alanındaki yeri tartışılmaz olan müellifin, muhkem-müteşâbih meselesine yaklaşımı da önem arz etmektedir. Zira o, müteşâbihlerin muhkeme irca edilerek anlaşılması meselesine bu alanla ilgili kaleme aldığı *Reddü'l-müteşâbihile'l-muhkem*, isimli eseriyle katkıda bulunmuştur. İşte bu makalede müellifin konuyla ilgili yaklaşımı ve ortaya koyduğu yorum örnekleri bazı başlıklar halinde tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, Muhkem, Müteşâbih, Yorum, Te'vil.

Abstract

Muhyiddin İbnü'l-Arabi is an important character in the Islamic apprehension system. His position cannot be discussed especially in the Sufism area but also his approach to the allegorical – decisive matter is highly significant. He has done a great contribution to the matter of understanding allegorical verses by converting them to decisive verses with his work “Reddü'l-Müteşâbihile'l-muhkem”. Some examples of his approach and his interpretation to this matter will be determined in this article.

Keywords: İbnü'l-Arabi, Decisive, Allegorical, Interpretation, Exegesis.

1. Giriş

Kur'an ve hadisler manası ilk bakışta anlaşılabilen muhkem naslardan oluştuğu gibi, beşer aklı yönünden güçlük arz eden müteşâbihleri de ihtiva etmektedir. Tefsir kelam ve hadis ilmi başta olmak üzere İslâmî ilimlerin hemen her biriyle yakından alakalı olan müteşâbih kavramı, en genel ifadeyle metafizik âleme ait bilgilerin fiziki âlemin diliyle muhataba sunulmasından ibarettir. Spesifik olarak ifade etmek gerekirse müteşâbihlik, Allah'a ait fiil ve sıfatların beşerin anladığı dilden ifadeyle kalıba dökülmesidir. İlk dönemlerde selef âlimleri, fizik-metafizik âlem arasında karışıklık olma ihtimaline binaen bu tür rivayetler karşısında–zahiri üzere anlamamak kaydıyla- tefviz ve tevakkuf yolunu tutmuşlar (Âlimlerin müteşâbih ve ihtilaflı hadisler karşısında tevakkuf örnekleri için bkz. Yılmaz (2012), 122-123) ve asıl mana hakkında yorumdan uzak durarak, onun bilgisini Allah'a havale etmişlerdir. Halef ise Müşebbihe ve Mücessime gibi fırkaların müteşâbihleri zahiri üzere anlayarak İslâmî bilgilere zıt bir tutuma yönelmeleri karşısında dilden ve nakilden deliller getirerek te'vilden yana tavır takınmışlardır. Bu türden rivayetleri iptal etmek veya dinin esaslarına uygun olmayacak şekilde te'vil etmek yerine ya bu konuda hiç yorum yapmamak ya da uygun bir şekilde te'vil etmek en uygun yol olsa gerekir. Fakat beşerin, okuması, anlaması ve yorumlaması için kendisine nâzil olan Kur'an ve onun mütemmimi sünnet karşısında hiçbir yorum yapmadan tevakkuf etmesi, salim din inancını koruma adına faydalı olsa da naslar etrafındaki muhtemel soru ve şüpheleri giderme yönüyle eksik bir tutum olarak yorumlanmaktadır. (İbn Cemâa (1990/1410),95-96.)

Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse rivâyeti yorumlamamak, bir anlamda şüphe ve vesveseye açık kapı bırakmak demektir. Öyleyse müteşâbih lafızları olduğu gibi kabul etmek yerine, dilden deliller ileri sürerek sahih bir manaya gelecek şekilde te'vil etmek daha uygun düşmektedir. Zira birtakım deliller yardımıyla Kur'an ve sünnetin mesajını anlamak ve bu alanda gayret sarfetmek, susmaktan ve hiçbir girişimde bulunmamaktan daha evladır. Çünkü mana itibarıyla kapalı bulunan bu rivayetler karşısında te'vile gitmemek, hakiki Müslüman ve avamdan bir kimse için faydalı olsa da bid'at sahibi, kâfir, tecsim ve teşbihte ısrar eden kimseler için bir faydası yoktur. Öyleyse bu tür kimselerin kafalarındaki şüphelerin izale edilmesi sağlam din anlayışının yerleşmesi açısından kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim Kur'an'da yer alan “İşte bu, bütün insanlara yöneltilen bir açıklamadır.” (Âl-i İmrân, 3/138) “Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet geldi.” (Yunus, 10/57) “Biz sana hayrı, feyiz ve bereketi bol bir kitap indirdik ki insanlar onun âyetlerini iyice düşünsünler ve aklı yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar.” (Sad, 38/29) vb. gibi âyetlerde beşerin, naslar karşısında takınması gereken yaklaşımı ortaya konmaktadır. (İbn Cemâa(1990/1410),94-95)

* Dr., Hadis Ana Bilim Dalı. osmanhisarcikli@hotmail.com

Esasen hadisler etrafında geliştirilen şerh edebiyatı, öteden bu yana en çok tutulan yolun dilin imkânları çerçevesinde te'vil ve tefsire gitmek olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim hadis tarihine bakıldığı zaman hadisleri cem eden eserler kaleme alındığı gibi, o rivayeti dirayet açısından tahlil edecek gayretler de bir hayli çoktur. Bu da bize âlimlerin hadislerin rivayetine önem verdikleri gibi, doğru anlaşılmasına da azami çaba sarfettiklerini göstermektedir. Bir başka ifadeyle İslam âlimleri hem kendi ilmi formasyonlarını hem de yaşadıkları çağın ilmi müktesebatını yansıtan eserler kaleme alarak, (bkz. Yenibaş, (2015), 494.) bir anlamda insanın nasslar karşısında teslimiyetçi bir duruş sergilemesinin ötesinde belirli kural ve ilkelerle zihinsel çıkarımlarda bulunabilmesinin makul örneklerini temsil etmişlerdir. İşte müteşâbih ifâdelerle alakalı da tefviz ve tevakkuf mesleğinin yanısıra ilerleyen zamanlarda te'vil kuramının gelişmesi ve bu meyanda eserlerin kaleme alınmış olması dikkatlerden kaçmamalıdır.

Bu genel bilgilerden sonra ifade etmek gerekirse Kur'ân, insanı muhatap almış ve onu belirli donanım ve kabiliyetlerle mücehhez kılmıştır. Dolayısıyla kesin bir yargıda bulunmamak kaydıyla âyet ve hadislerde yer alan bilgilerin anlaşılması ve yorumlanması insana ait bir vazife olmaktadır. İşte bu sebeple öteden bu yana tefsirler ve şerhler kaleme alınmış, Kur'an ve sünnette yer alan izaha muhtaç yerler vuzuha kavuşturulmuştur. Tasavvuf kimliği ile şöhret bulmuş İbnü'l Arabî ise âyet ve hadislerde yer alan müteşâbih lafızların yine âyet ve hadislerde yer alan muhkem rivayetlerden hareketle yorumunu konu edinen bir eser kaleme alarak, bu alanla alakalı önemli tespitlerde bulunmuştur. Müellifin kaleme aldığı ve makalede istifade edilen nüshanın ismi *Reddü'l-müteşâbihile'l-muhkem mine'l-ayati'l-Kur'âniyyeve'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, (Kahire: Alemü'l-Fikr, 1977) şeklindedir Müellife atfedilen *Reddu meâni'l-âyâti'l-müteşâbihât ila meâni'l-âyâti'l-muhkemât*, (Beyrut: Matbaatü'l-İstikame, 1328) isminde başka bir nüshanın olduğu tarafımızca tespit edilmişse de bu eser ismindeki ufak değişiklikler müstesna ilk eserin aynısıdır.

Tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfi müellif Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (bkz. Kılıç (1997)493-516; Tahralı(1996), 69-78; Cebecioğlu, (2008)cilt: 9, 9-25.) müteşâbihlerin muhkemlere irca edilerek anlaşılmasını konu edinen bu eseri, hadis ilmi açısından son derece önemlidir. Eseri yayına hazırlayan muhakkik, sehven bazı kaynaklarda bu eserin İbnLebbân'a (ö.749/1349) isnâd edildiğini, fakat bunun yanlış olduğunu ortaya koymuştur. (İbnü'l-Arabî(1977),11-12)

2.İbnü'l-Arabî'nin Müteşâbih Rivayetlerle İlgili Genel Yaklaşımı

İbnü'l-Arabî, eserine kısa bir mukaddime ile başlamış ve burada kendisinden müteşâbihnasslar karşısında yanlış fikirleri ortaya atan ve bunları yayan fırkalara karşı bir eser yazmasının istendiğini ifade etmiş(İbnü'l-Arabî(1977),97) bu isteği yerine getirebilmek için, kelâm kitaplarındaki delilleri bir kenara koyarak, müteşâbihnassların, dil kurallarına, Arap dilindeki kullanımlara, sahâbe ve tâbiünun anladıkları bilgilere ve kitap ile sünnetin açık nasslarına yani muhkemine ircâ edilerek anlaşılabilirliğini gösteren eserini kaleme aldığını vurgulamıştır. (İbnü'l-Arabî(1977),106, 107)

Hadislerdeki ifadeleri teşbih ve tescîme uygun şekilde anlayan kimselerin kendilerini selef-i salihinin yolunda gidiyor gördüklerini ifâde eden müellif, Arap dilini iyi bilmek ve nasları Allah hakkında yanlış anlamaya mani olacak şekilde te'vil etmenin bu konuda en tutarlı yol olduğundan söz etmiştir. Burada müellif, selefin tefviz mesleğine bir itirazda bulunmamış, aksine bazı fırkalar tarafından selefin bu teslimiyetçi anlayışının tahrip edilmesine karşı çıkmaktadır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi, Allah tarafından insana tevcih edilen hitap anlaşılacak için değil bilakis anlaşılacak için nazil olmuştur.

İşte İbnü'l-Arabî, te'vilin bu noktada önemli bir misyonu olduğundan söz etmiştir. İlk dönemlerde Sahabe, vahyin nüzulüne şahit olduklarından dolayı, anlamakta zorlandıkları hususları Allah Resûlü'ne soruyorlardı. Fakat onlar, Arap diline olan aşinalıklarından ötürü âyet ve hadislerde yer alan müteşâbih lafızları kolaylıkla anlamaktaydılar. İbnü'l-Arabî'ye göre ashabın mecaza hâkim olmaları sebebiyle, bu tür lafızlar hakkında Allah Resûlü'ne çok soru sormaması, sonraki devirlerde müteşâbihlerlealakalı onlardanaz sayıdagörüşün nakledilmesine zemin teşkil etmiştir. Fakat Allah Resûlü'nün vefatıyla vahyin kesilmesi, muhkem-müteşâbih lafızlar hakkında istinbat kabiliyetinin zayıflaması, dinin ruhuna uygun düşmeyen yaklaşımları ileri süren fırkaların ortaya çıkması gibi sebeplerin zuhur etmesi, selef âlimlerini bu konuda yanlış te'vil ve telakkilerin önünü almak için kitap ve sünnetten deliller getirmek suretiyle karşı bir duruş sergilemeye sevk etmiştir.

Ne var ki ilk dönemlerde selefin bu tutumu önemli bir vazifeyi ifâ etmiş olsa da sonraki dönemlerde bid'at fırkalarının fasit görüşlerini kitaplarla sunma gayreti içerisine girmesi, ilimde derinliğe ulaşmış âlimleri, kelâmî kitaplar kaleme alarak, akli ve nakli delillerle bu tür rivayetleri te'vil etmeye itmiştir. (İbnü'l-Arabî(1977),99-100)

Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye göre Allah Teâlâ ile ilgili rivayetlerin yorumunda tenzih esasına riayet edilmelidir. Ona göre kâinatta cereyan eden fiillerin hakiki sahibi Allah'tır. Kullara ait fiiller, her ne kadar sebepler planında zahiren kullardan sadır olsa da yaratılma ve meydana gelmesi cihetiyle Allah'ın kudretine râcidir. Burada İbnü'l-Arabî, Allah'ın kullarına tecellisinin temelinde iki türlü olduğundan söz etmiştir: Süflîmazhariyet ki bu, sûret şekil ve cismânî azalardan oluşmaktadır. Fiillerin sebepler dünyasında meydana

gelmesi bunlara bağlı olduğu için bu tür mazhariyet kullara nispet edilmektedir. Fakat varlığın ve eşyanın meydana gelmesinde hakiki mazhar vardır ki işte bu, Allah'a raci olmaktadır. Bu hakiki ve ulvi mazhariyet üzerinde ise kullara ait bazı fiil ve durumlar meydana gelmektedir. Bunun sebebi ise beşerin aşına olduğu ve ünsiyet kazandığı meseleler, zihnine yaklaştırmak/takrib kabilinden ona takdim edilmektedir. Her iki durumda da Allah Teâlâ uzuv ve aletten münezzehtir.

Biraz daha açık ifade etmek gerekirse kullardan sadır olan fiiller, onlara nispet edilse, uzuvlar da o fiillerin cereyen ettiği vasıtalar olsa bile hakikatte bu fiillerin yaratıcısı Allah'tır. Zira kat'î olarak bilindiğine göre, kulların aza ve uzuvlarını, Allah'a nispet etmek asla kabul edilemez. Dolayısıyla Allah azalar üzerinde kullarına bazı fiilleri yapabilme gücü vermekte fakat hakikatte bu fiilleri kendisi halk etmektedir. (İbnü'l-Arabî (1977), 103-104) Bu meyanda İbnü'l-Arabî mukaddimedede, rivâyetlerde Allah'a izafe edilen nefsi, Allah'ın zâtı veya kitabının aslı, özü; vechi, tevhid nuru; sureti, ma'rifetullahun delilleri, aynı, Allah'ın kullarından özel kimselere olan hıfz ve inayeti; kademi, mümin kullara müjdelenen bir makam; cenbi, peygamberlere tabi olan kullarını özel himaye ve sohbetine alması; evvel ahiri, cevher ve arazdan oluşan her ne var ise hepsinin başı ve sonunun Allah'ın dilemesiyle olması şeklinde kısaca te'vil etmiştir. Müellifin özellikle kademe verdiği anlamın kaynağı şu âyet olsa gerektir: *أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ* "İnsanları uyar! Müminlere, Rab'lerinin üstün sadakat makamı vereceğini müjdele!" diye içlerinden bir insana vahyetmemiz insanların çok mu tuhafına gitti? Onun için mi kâfirler: "Besbelli ki bu, sihîrbazın teki!" dediler." (Yunus, 10/2) Âyette yer alan "kadem" kelimesi yüce bir makam mevki şeklinde anlaşılmalıdır.

İbnü'l-Arabî'nin mukaddimedede te'vil ettiği bir diğer hadis ise şu şekildedir: *Kul nafile ibadetlerle bana yaklaşıp. Ta ki ben onu severim. Onu sevdiğim zamanda onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.*" (Buhârî, Rikak 38)

Açıkça anlaşıldığı üzere bu hadis, müteşâbihdir. Zira beşere ait bazı uzuvlar Allah'a nispet edilmiştir. Fakat İbnü'l-Arabî, hadise farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Şöyle ki hadiste yer alan muhteva esasen Allah Resûlü'nelutfedilen bir meziyetten söz etmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse Kur'an'da yer alan bazı âyetlerde Allah Resûlü'nün konumuna işarette bulunulmuş ve ona hitaben "Onların mallarından, kendilerini temizleyecek ve tezkiye edecek zekât miktarı al." (Tevbe, 103) denmiş ve peşinden "Allah kullarının tevvelerini kabul eder ve onlardan zekat alır." (Tevbe, 104) buyrulmuştur. Başka bir âyette Allah Resûlü'nün eliyle biat etmek, Allah'ın eliyle biat etmeye benzetilmiştir. (Fetih, 10) Yine Kur'an'da "Attığında sen atmadın, Allah attı." (Enfâl, 6.) âyetiyle de Allah Resûlü'ne ait bir eylem Allah'a isnad edilmiştir.

İbnü'l-Arabî, ilahi kelimada yer alan bu âyetleri serd ettikten sonra, yukarıdaki hadiste zikredilen durumların, daha rahat anlaşılabilceğini ifade etmiştir. Zira bir kul, Allah katında sevildiği zaman, ondan meydana gelen fiiller, Allah indinde makbul ve muteber olan ruhanî ve ulvî nurlardan neş'et etmektedir. Hz. Peygamber Allah tarafından sevildiği zaman, ondan sadır olan fiiller, adeta Cenab-ı Hakk'a isnad edilmiş olmaktadır. Öyleyse hadiste Allah'ın, rızasını tahsil eden kulun kulağı gözü eli ve ayağı olması meselesi bu şekilde anlaşılmalıdır. Şurası muhakkaktır ki Allah Teâlâ uzuvdan münezzehtir. Fakat Allah, davranışlarında belirgin bir rolü olan kalbi insana bahşetmiştir. İnsan kalbinin şahadet âlemine göre değil de gaybâlemine göre şekillenmesi durumunda, insana ait uzuvlar kalbin peşinden gidecek ve böylece gözler, mücerret göz ile değil kalb ile görmeye muvaffak olacaktır. Bu yorumuyla İbnü'l-Arabî, davranışların merkezine kalbi koymaktadır. İnsan, tutum ve davranışlarında kalbin sesini dinler, ondan gelen esintilere göre hayatını ikame ederse, hadisteki mahubiyet seviyesine yükselmiş olacaktır. (İbnü'l-Arabî (1977), 105-106)

İbnü'l-Arabî'nin mezkûr hadisle alakalı bu yaklaşımı, kitabın genelinde sıklıkla kullanılan hatta eserin kaleme alınma gayesidir. O, müteşâbih lafızların yorumunda, sathî ve lafzî yorumlara girmekten sakınmış, o rivayeti teyit eden, açan veya daha farklı bir yönünü ortaya koyan âyet ve hadisleri kritik ederek yorumlar geliştirmeye çalışmıştır. Müellifin bu konudaki metodunu özetlemek gerekirse, o, müteşâbih lafızların teccim ve teşbihe kail olmadan anlaşılmasının zaruretine dikkat çekmiş, bunun da en muteber yolunun kitap ve sünnetin muhkematından istifâ etmek olduğunu sarîh bir biçimde vurgulamıştır.

Müellifin metoduna kısaca temas ettikten sonra şimdi eserde ele alınan müteşâbih lafızların yorumuna geçmek mümkündür.

3. Reddül-Müteşâbihde Ele Alınan Müteşâbih Rivayetlere Örnekler

İbnü'l-Arabî, söz konusu eserinde genelde haberi sıfatlardan oluşan müteşâbihleri konu etmiştir. Eserde muhkem naslarla icâ edilmek sûretiyle te'vile konu edilen müteşâbih nasları şöylece sıralamak mümkündür: Sûretle ilgili hadisler, Allah'ın vechi hakkında âyet ve hadisler, ru'yetle ilgili rivayetler, sem, basar, 'ayn ile ilgili âyet ve hadisler, Allah'a isnad edilen nefis kelimesiyle ilgili âyet ve hadisler, kurb, yed, kadem, Allah'ın kelâmı, cenb, fevkiyyet, isrâ hâdisesi, istivâ, nuzûl, mecî, ityân, maiyyet, indiyet, Allah'a izafe edilen eyne edatı, Allah'ın gülmesi, razı olması ve gazab etmesine dâir rivayetler. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, zikredilen konuları başlıklar altında ele almış ve müteşâbih ifadelerin, muhkemlere icâ edilerek nasıl

anlaşılması gerektiğine dair görüşleri zikretmiştir. Müteşâbih rivayetin Kur'ân'da delili varsa önce onu zikreden Muhyiddin İbnü'l-Arabî, değilse sadece hadislerde yer alan rivayetleri değerlendirmiştir. İbnü'l-Arabî'nin metodunu daha iyi ortaya koyabilmek için başlıklar halinde bazı rivayetlere yaklaşımını ortaya koymak istiyoruz.

Allah'a İzafe Edilen Sûretin Manası

İbnü'l-Arabî'nin eserinde te'vil ettiği ilk hadis suret hadisidir. Ona göre suret, diğer müteşâbihlerdeki hakikatlerin anlaşılmasında câmi bir isim olduğundan öncelikle te'vil edilmeye layıktır. Buhârî'de yer alan uzun bir rivayette şöyle bir bilgi nakledilmiştir:

فَيَأْتِيهِمُ اللَّهُ فِي غَيْرِ الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ هَذَا مَكَانُنَا حَتَّى يَأْتِينَا رَبُّنَا، فَإِذَا أَنَا رَبُّنَا عَرَفْنَاهُ فَيَأْتِيهِمُ اللَّهُ فِي الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ، فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ أَنْتِ رَبُّنَا فَيَنْبَغُونَهُ

"Allah onlara, evvelce tanıdıklarından başka surette gelip: Ben sizin Rabb'inizim! buyuracak. Onlar (Rabb'lerini o tecelli ile tanıyamadıkları için); Biz Sen 'den Allah 'a sığınırız, Rabbimiz bize gelinceye kadar bizim yerimiz burasıdır, Rabb'imiz bize gelince, biz O'nu tanırız! diyecekler. Allah onlara bu defa da tanıdıkları surette gelip: Ben sizin Rabb'inizim! buyuracak. Onlar da: Sen bizim Rabb'imizsin! diyecekler." (Buhârî, Rekâik, 52)

Hadis metninde açıkça görüldüğü üzere Allah'a sûretisnad edilmiştir. İbnü'l-Arabî, hadisin bu sebeple müteşâbih rivayetler arasında yer aldığını, muhkem âyet ve hadislerle ircâ edilerek makul bir şekilde anlaşılmasının gerekli olduğunu ifâde etmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre kıyamet günü Allah'ın geldiği suretin bir hakikat bir de mazhariyet yönü vardır. Şöyle ki *"هل يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ"* (Onlar (akılları sıra), buluttan gölgelikler içinde Allah'ın ve meleklerin gelip, haklarındaki hükmün verilmesini, işlerinin bitirilivermesini mi bekliyorlar?" (Bakara, 2/210) âyetinde hakiki suret, bulut olmaktadır. Fakat buradan anlaşılman mana, Allah'ın buluttan gölgelikler şeklinde kullarına bir çeşit tecelli de bulunmasıdır. Bunun hakikati ise peygamberler vasıtasıyla mahlûkata bildirilen Allah'ın âyetleri olmaktadır. (İbnü'l-Arabî(1977),s. 108-109) Nitekim sahih hadislerde de geçtiği gibi, bazen Allah'ın âyetlerinin hakikati, bulut örneğinde olduğu şekliyle şahıs şeklinde geçmektedir. Söz gelimi *"Kıyamet günü, Bakara ve Âli İmrân Sûreleri, tıpkı bir bulut gibi gelirler."* (Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 252) hadisinde Allah'ın kelamı olan ve Allah'ın zatından ayrı düşünülemeyen kelamının bir insan şeklinde geldiği haber verilmiştir. Öyleyse bu iki sûrenin buluttan gölgelikler şeklinde gelmesi sabit olduğuna göre Allah'ın da gelmesi sabit olmaktadır.

İbnü'l-Arabî, hadiste yer alan suretin amel olduğundan söz etmiştir. Zira bazı kaynaklarda amellerin değişik suretlerde şahsa büründüğü nakledilmektedir. Söz gelimi kabirde Müslümana, salih amellerinin güzel bir insan suretinde; facir birine ise işlemiş olduğu faydasız amellerin kötü bir surette geleceği ifade edilmiştir. Yine ölümün bir koç; meleklerin insan; mal mülkün yılan suretinde temessül edeceği bilinmektedir. Şu kadar var ki ameller arazdır, fakat cisim ve cevher olmamasına rağmen, amellerin temessül etmesi vâki oluyor ise Allah Teâlâ'nın hadiste haber verilen sûretinin, amellerin temessülü şeklinde anlaşılması uzak bir ihtimal değildir. Burada maksat, beşerin meseleyi anlamasına katkı sunmaktır. Yoksa Allah Teâlâ'nın insan sûretinde gelmesi, onun bir sûrete sahip olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Müminler tarafından Allah'ın görülmesi, herkesin kendi amelinin sûretine göre olmaktadır. Yani, kişi dünyada amellerine ne ölçüde dikkat etti ise ahirette o şekilde rabbisinemülakî olacaktır. (İbnü'l-Arabî(1977),112-113)

Ayrıca İbnü'l-Arabî, rivâyetlerde yer alan Allah'ın Âdem'i kendi sûretinde veya Rahmân'ın sûretinde (bkz. Buhârî, "İstî'zan" 1; Müslim, "Birr" 115) yaratmasıyla alakalı da önemli tespitlerde bulunmuştur. (Sûret hadisiyle alakalı değişik rivayetler ve görüşler için bkz. Kahraman, (2003) s. 51-79) Ona göre insan, kendisinde kâinata dair bütün hakikatlerin cem edildiği müstesna bir varlıktır. Bu yönüyle insan, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının mazharı konumundadır. Bundan dolayıdır ki yer ve gökte vazifeli melekler ona secde etmiştir. Yani Allah insanı ilahî kudret ve azamete delil teşkil edecek bütün tecellilere kabil donanımlı bir şekilde yaratmıştır. Bu sebeple hadiste Allah'ın Âdem'i kendi sûretinde yaratması, onu kendisine ait bir takım isim ve fiillerin tecellisine mazhar kılması demektir. (İbnü'l-Arabî(1977) 114)

Bir bakışaifâdeyle bu hadisin, en güzel sıfatlarla muttasıf olan Allah'ın, kendisinde bulunan sıfatların her birinden bir nüveyi Hz. Âdem'e vermesinin meseli şeklinde anlaşılması da uzak bir ihtimal değildir. Zira kâinat içerisinde özel bir donanıma sahip olarak yaratılan insan, aklını kullanabilme, faydasına olan şeyleri fikretme gibi temel özellikleri itibarıyla yeryüzünde halife tayin edilmiştir. Kâinatın yegâne sahibi Allah tarafından bu şekilde tavzif edilen insanoğlunun, Allah'ın suretinde yaratılmış olmasını teşbih ve tescime düşmeden bu şekilde yorumlamak tutarlı gözükmektedir.

Ezcümle İbnü'l-Arabî hadislerde yer alan Allah'ın kıyamet gününde bir sûret şeklinde gelmesini, amellerin sureti şeklinde anlamış, bu yaklaşımını da diğer rivayetlerle teyit etmiştir. Allah'ın Âdem'i kendi suretinde yaratmasını ise, bazı isim ve sıfatlarına insanı mazhar kılması şeklinde yorumlamıştır.

Allah'a İzafe Edilen Vechin Manası

Âyet ve hadislerde Allah'a vech sıfatının izafe edildiği görülmektedir. Âyet ve hadislerde yer alan vechin bilinen anlamıyla uzuv manasında olmadığı açıktır. Bu gerekçeden hareketle ünlü müfessir Râzî,

vechin ya Allah'ın zatından ya da rızasından kinaye olduğunu müdellel bir şekilde ifade etmiştir. (er-Râzî, (1986) s. 155- 156) Muhyiddin İbnü'l Arabî ise daha farklı açıdan meseleye yaklaşmıştır. Söz gelimi müellif "O gün Allah'ın vechi hariç her şey helak olacaktır." (el-Kasas, 28/ 88)âyetinde yer alan vechi, tevhid nuru şeklinde anlamıştır. Ona göre Allah, sema ve arzın nurudur. İbnü'l-Arabî bu yaklaşımına Hz. Peygamber'in "Kendisiyle karanlıkların aydınlandığı vechinle/nurunla sana sığınyorun" şeklindeki duasını delil getirmiştir. (Bkz. Abdurrezzak, el-Musannef, 5/156) Yine **فَأَيْنَمَا تُولُوْنَ فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ** "Nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır."âyetinde (Bakara, 2/115) yer alan sır da böylece anlaşılmış olmaktadır.

Ayrıca İbnü'l-Arabî "Biz size ancak Allah'ın vechinden dolayı rızık veririz." (el-İnsan, 76/9) ve "Sadece ve sadece yüce Rabbinin vechini ister." (el-Leyl, 92/20) âyetlerindeki vechin ihlas manasında olduğunu söylemiştir. Zira ona göre İslam şeriatinin aslı tevhid nurudur. Onun mazharı ise ihlastır. İhlas bir şeyi sadece Allah'ın rızası için yapmak demektir.(İbnü'l-Arabî(1977),116-117.)

Buna göre müellif, vechin ya tevhid nuru manasında ya da o tevhidin en önemli göstergesi olan ihlasla yorumlamaktadır. Âyetlerin muhtevasına bakınca bu şekilde bir anlamın uzak olmadığı anlaşılmaktadır.

Allah'a Mekân İzafesi

Kur'ân-ı Kerim (Yûsuf, 12/76; el-Feth, 48/10.) ve Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hadislerde "fevka" lafzının değişik anlamlara geldiği ve bu rivayetler yorumlanırken kelimenin en uygun anlamının tercih edildiği görülmektedir. Buna göre cihet anlamı ifade eden "fevka" lafzının rütbe ve kudret bildirme anlamlarına dikkat çekilmiş, Allah'ın kahır ve kudret yönüyle her şeyin üstünde olduğu bu edat ile vurgulanmış olmaktadır. Yoksa bu edatla cihet anlamı ifade edilmiş değildir.(İbnü'l-Arabî (1977), 196)İbnü'l-Arabî'ye göre âyet ve hadislerdeki fevka edatının Allah'ın bir mekânla sınırlama manasında olmadığına dair yine naslardan deliller söz konusudur. Söz gelimi "Nereye yönelirseniz yönelin orada Allah'ın rızası vardır." "Biz size şah damarınızdan daha yakınız." gibi âyetlerde Allah'ın bir mekânla mukayyet olmadığı ortaya konmuştur. Naslarda yer alan fevka edatına zahiri anlam verilmesi halinde bu âyetlerle tearuz söz konusu olmaktadır. Öyleyse Kur'an ve sünnetin muhkematı esas alınarak bu tür rivayetlere daha sağlıklı bir anlam verileceği aşikârdır. Ayrıca Hz. Peygamber'den nakledilen "Kulumun bana en yakın olduğu zaman dilimi secde anıdır" hadisi de (Müslim, "Salât" 42 (215).fevka edatının manasını anlamaya yardımcı olmaktadır. Zira bu hadiste de Allah'ın bir mekânlatakyid edilmesi nefyedilmiştir.

Bu genel izahlardan sonra Muhyiddin İbnü'l-Arabî, âyet ve hadislerin cem edilerek te'vil ve tefsir edilmesinin zarureti üzerinde durmuş ve fevka edatını mutlak yükseklik manasında almanın tenzih ilkesine münâfi olduğunu vurguladıktan sonra, bu edatın Allah Teâlâ hakkında kullanılması halinde mutlak yücelik ve hakiki yüksekliğin kastedilmiş olabileceğine işaret etmiştir.(İbnü'l-Arabî (1977), 196)Ona göre, "fevka" lafzının taşımış olduğu "uluvv" yani yüksekte bulunma ve yücelik anlamı, izâfi ve hakiki olmak üzere iki türdür. Mahlûkat hakkında kullanıldığında izâfi anlam, Cenâb-ı Hak'la ilgili kullanıldığında ise hakiki anlamı esas alınır ki bununla Allah'ın bütün cihetlerden ve mekânlardan uzak mutlak hâkimiyeti ifade edilmiş olur.(İbnü'l-Arabî (1977), 197-199)

Naslarda yer alan edatlardan bir diğeri de eyne edatıdır. Hadis kitaplarında nakledildiğine göre bir câriye azat edilmek için Allah Resûlü'nden (s.a.v.) yardım istemişti. Bunun üzerine Allah Resûlücâriyeye "Allah nerededir?" diye soruyordu. Câriyesemâyı işaret edince Allah Resûlü (s.a.v.),"Onu azad edin, zira o mü'min bir kadındır." buyurmuştur.(Müslim, "Mesâcîd" 33; Ebû Dâvûd, "Salât" 171)

Yine "Nerede olursanız olun Allah sizinle beraberdir." âyetinde de benzer bir durum söz konusudur. Açıkça bilindiği üzere Arap dilinde "eyne" edatı, bir kimsenin hangi mekânda olduğunu öğrenmek için kullanılan bir edattır. Bunun yanı sıra bir kimsenin yüksek konumunu, mekânını ve değerini ifade etme sadedinde de kullanılmaktadır. Allah'ın bir mekânla kayıtlanmasının muhal olduğunu ifade eden İbnü'l-Arabî'ye görenaslarda yer alan bu ifadeyle muhataplar her nerede olursa olsun Allah'ın onlarla birlikte olduğu haber verilmiş olmaktadır. Yoksa burada kâinata hükmeden Allah'ın bir mekânla sınırlandırılması asla söz konusu değildir. (İbnü'l-Arabî(1977),261)

Netice itibarıyla ifade etmek gerekirse nassların bütünü ele alındığında Allah'ın sadece bir mekânla kayıtlanması tevhid düşüncesine zıttır. Olması gereken Allah'ın kâinata hâkim ve muktedir olmasıdır. Yapılacak yorumların da bu ekseninde olması gerekmektedir. Bu sebeple İbnü'l-Arabî, mekânsal sabitlik manasını akla getiren edatları zamandan ve mekândan soyutlayarak Allah'ın herşeyin üstünde hâkim olduğu ve her mekânda hazır ve nazır olduğu şekliyle anlamaktadır.

Allah'a İstivâ Fiilinin İzafe Edilmesi

Ehl-i sünnet âlimleri olmak üzere birçok mezhep ve ekole mensup ulema arasında ciddi tartışmalara sebebiyet veren müteşâbihifadeler arasında "istivâ" lafzı önemli bir yer tutmaktadır.(Vural, (2014) 263) Pekçokâyet ve hadiste Allah'ın arşa istivâ ettiğinden söz edilmiştir.Dilde istivâ lafzı, bir yere oturmak, yerleşmek ve bir yere hükümran olmak gibi anlamlara gelmektedir.(İbnü'l-Arabî(1977),214.) Bu anlamıyla kelimenin Allah Teâlâ hakkında kullanılması uygun değildir. İbnü'l-Arabî istivâ ile ilgili yaklaşımına

geçmeden önce, ilk olarak kelimenin dildeki kullanımına temas etmiştir. Bu kapsamda ifade etmek gerekirse istivâ dilde, iftial manasına gelen bir kelime olup, adalet ve orta yol manalarına gelmektedir. Bununla birlikte kelimenin farklı kullanım sahasında vardır. Bunları şu şekliyle özetlemek mümkündür: a. Yönelmek. Bu anlamı Herevî, ünlü dil bilgini Ferrâ'dan nakletmiştir. b. Mutedil orta yollu olmak. Bu görüş Herevî'ye aittir. c. Hükümran olmak, d. İstikametigözetmek e. Yükselmek.

Sonraki dönemlerde kelimeye verilen bu farklı manalar üzerinde istivânın mahiyeti te'vil edilmiştir. Nitekim Herevî, istivâyı, orta yolu tutmak; İbnArafe ise yönelmek şeklinde yorumlamıştır. İbnü'l-Arabî, bazı âlimler tarafından istivâyaya hükmetmek manası verildiğini fakat hükmetmenin dilde zıddı olan bir kimseye hâkim olmayı iktiza edecek şekilde kullanılmasından yola çıkarak bunun tenkit edildiğini ileri sürmüştür. Yine İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre o istivâyaya "Emri ve şe'ni yüce oldu." manası vermiş olsa da İbnü'l-Arabî'ye göre bütün bu yaklaşımların hepsi muhtemel manaları ifade etmektedir. Fakat İbnü'l-Arabî *وَاسْتَوَتْ عَلَى الْمَجْدِيِّ* "Gemi Cudi Dagına oturdu" (Hud, 11/44) âyetinde olduğu gibi istivâyı, istikrar; bir yere temekkün etme manasında anlayıp, bunu Allah'a isnad etmenin sakıncalı olduğunu beyan etmektedir. Ona göre istivâ'nın diğer manaları olan mutedil olmak, yücelmek ve yükselmek manaları ihtimal dairesinde olsa da mekânla irtibat manasını anımsatan istikrar anlamı uygun düşmemektedir.

Burada yeri gelmişken selevin bu tür naslar karşısındaki metodundan söz etmek isabetli olacaktır. Bilindiği üzere sonraki devirlerde selevin metoduna en net delil olarak şu hadise delil görülmektedir: İmam Mâlik kendisine "Rahman Arş'a istivâ etti." âyetinde (Tâhâ, 20/5.) geçen istivânın mahiyeti hakkında soru soran kimseye "İstivâ malum, keyfiyeti meçhul, ona iman etmek vacip, onun hakkında soru sormak bid'attir." şeklinde cevap vermiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre ilk dönemlerde benimsenen bu yaklaşımın en temel gerekçesi dile olan aşinalık sayesinde İslâmî metinlerin kolayca anlaşılır nitelikte olmasıdır. Burada şunu özellikle vurgulamak gerekirse İslam dini Müslümanların sual ve sorguda bulunmaksızın nasları anlama gayretine girmelerine razı değildir. Selevin bu yöntemi ilk dönemlerdeki muhtemel fitnelerin önünü alma gayretine matuftur. Nitekim sonraki dönemlerde dil bilgisinden mahrum kimselerin ortaya çıkması ve naslar etrafında bir takım şüphelerin kafaları karıştırır hale gelmesi sebebiyle âlimler te'vil metodunu geliştirmişlerdir. İbnü'l-Arabî, şu âyetten yola çıkarak anlaşılması zor nasların beyan edilmesinin zaruretine işarette bulunmuştur

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكُونُوهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئِسَ مَا يَشْتَرُونَ

"Vaktiyle Allah Ehl-i kitaptan "Kitabı mutlaka insanlara açıklayıp anlatacaksınız, Onu asla gizlemeyeceksiniz" diye teminat almıştı. Fakat onlar bu ahdi önemsemeyerek kulak ardı ettiler, onu az bir bahaya sattılar. Bakın ne kötü bir alışveriş!" (Âl-i İmrân, 3/187)

Açıkça görüldüğü üzere bu âyetten nasların beyan ve tebliğ edilmesine bir işaret söz konusudur. Bu çerçevede İbnü'l-Arabî, istivânın "seva" masdarından türediğini, bununda adalet manasına geldiğini ifade etmiş ve bu manadan yola çıkarak Allah'ın arşa istivâsını "adil olması ve adaletle hükmetmesi" şeklinde te'vil etmiştir. Müellif bu görüşüne şu âyeti delil getirmiştir:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahid bizzat Allah'tır. Bütün melekler, hak ve adaletten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, aziz ve hakîm (mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi) Allah'tan başka tanrı olmadığına şahittirler." (Âl-i İmrân, 3/18)

Buna göre Allah'ın arşa ve semavata istivâ etmesi, adaletle hükmetmesi demektir. Bütün bunlar ise Allah'ın mahlûkatında dengeyi ve muvazaneyi gözettiği anlamı çıkmaktadır. İbnü'l-Arabî, âyetlerden yola çıkarak Allah'a isnad edilen istivânın iki çeşit olduğunu izah etmektedir: İlki Allah'ın semavâta istivâ etmesidir. Bu âyette yer alan istevâ fiili ile harf-i ceriyle müteaddî olarak kullanılmıştır. Semaya istivâdan haber veren âyetler şu şekildedir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök halinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir." (Bakara, 2/29)

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

"Sonra iradesi bir gaz halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yere şöyle buyurdu: "İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!" onlar da: "Gönüllü olarak geldik." dediler." (Fussilet, 41/11)

İbnü'l-Arabî'ye göre bu âyetlerde yer alan istivâ, Allah'ın semaları hikmetli ve adaletli bir şekilde yaratması demektir. Öte yandan Allah'ın arşa istivâsını konu edinen âyetlerde ise Allah'ın, âlem-i halk ve âlem-i emr'de vahdaniyetini tarif eden adaletiyle tecellî ettiği haber verilmiştir. Bir başka ifadeyle arşa istivâ, Allah'ın mahlûkatı yarattıktan sonra, kâinatı adaletle idare etmesi demektir. Nitekim bu husus konuyla ilgili şu âyette açıkça görülmektedir:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأُمْرَ مَا مِنْ شَيْعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْ نَسِئَ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

“Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arşı üzerinde hükümrân olan, her işi yerli yerince çekip çeviren Allah’tır. Kendisinden izin çıkmadıkça, O’nun katında hiçbir şefaathçi iş bitiremez. İşte Rabbiniz, bu vasıflara sahip olan Allah’tır. Öyleyse O’nu bir tanıyarak, yalnız O’na ibadet ediniz. Hâla gerçekleri düşünmeyecek misiniz?” (Yunus, 10/3)

O halde ortaya şu sonuç çıkmaktadır. Semaya istivâdan haber veren âyetlerde Allah’ın semalara yönelip onları, hikmet ve adaletle yaratmış olması murad edilmişken; arşa istivâsından haber veren âyetlerde ise Allah’ın kâinatı yarattıktan sonra, kâinata hükümrân olması kastedilmiştir. Öyleyse ilkinde istivâ fiilinin ilâ harfi cerine; ikincisinde ise “alâ” harfi cerinemüteaddi olması oldukça yerindedir. Zira bir şeye hükmetme, muktedir olma, idare etme gibi durumları ifade ederken, bu manaları muhtemil bulunan “alâ” harfinin tercihi son derece yerindedir. (İbnü’l-Arabî(1977),217-218)

Allah’a İzâfe Edilen Dahk, Rıza ve Gazab Sıfatları

İbnü’l-Arabî, Allah Teâlâ’ya isnad edilen dahk rıza ve gazab gibi sıfatların müteşâbih olduğuna kaildir. Zira bu sıfatların zahiri anlamları beşere ait birtakım duygularla benzerliği andırmaktadır. Bu sebeple muhkemlere irca edilerek te’vil edilmeleri gerekir. Rıza ve gazab sıfatları hem âyetlerde hem de hadislerde yer almasına rağmen; dahk sıfatı ise sadece hadislerde görülmektedir. Bu sıfatların yorumuyla ilgili İbnü’l-Arabî, sûret ve temessül üzerinden konuya yaklaşmaktadır. Şöyle ki Allah’ın dahki ve rızası, kulun salih amellerinin suretiyle kuluna yönelmesi demektir. Zira dahkin aslı, kalbin bir şeye meyletmesidir. Böylece Allah’ın dahki, kulunun salih amellerinden müteşekkil bir surette tevhid ruhuyla kuluna ikbal etmesi demektir. Bu şekilde yorumlanmak kaydıyla İbnü’l-Arabî, dahk sıfatının Allah’a nispet edilmesini uygun bulmuştur.

Burada şöyle bir hususa dikkat çekmek gerekirse Allah’a izafe edilen vech sıfatı, Allah’ın zatından veya rızasından kinaye şeklinde yorumlandığına göre, beşeri kullanımlar esas alındığında, tebessüm ve hoşnut olma halini ifade eden dahk ve rızanın, kula yönelmekten, ondan razı olmaktan bir sembol şeklinde anlaşılması uzak bir ihtimal değildir. Zira kelimenin yaygın anlamını, zatiyla ve sıfatlarıyla müşâbehetten münezze olan Allah hakkında düşünmek zaten tutarsızdır. Öyleyse müteşâbih lafızların en önemli gayesi, fizikî âlem ile metafizik âlem arasındaki bilgi alışverişini sunmak, bir başka deyişle âli, anlatılmaz olan mahrem bilgileri ve dilin sınırları içerisinde müşkil olan konuları, beşerin ünsiyet kesbettiği formatlarla ona takdim etmek demektir. Hal böyle olunca rivayetlerde yer alan dahki ve rızayı mecâzî anlamda düşünmek kaçınılmaz olmaktadır.

İbnü’l-Arabî dahki, Allah’ın kulundan razı ve hoşnut bir şekilde ona yönelmesi şeklinde yorumladıktan sonra bu görüşüne hadislerde yer alan şu muhkem bilgiyi delil getirmektedir: *إِذَا حَضَرَ الْمُؤْمِنُ أَتَتْهُ* “Mü’minin ölüm anı geldiğinde, rahmet melekları beyaz ipek elbiselerle gelirler ve Mü’minin ruhuna hitaben: “Sen Rabbinden razı, O da senden razı olarak, sana karşı gazaplı olmayan Rabbinin rahmetine ve katına çık” derler.” (Nesai, Cenâiz, 9) İbnü’l-Arabî’ye göre hadiste, Allah’ın dahki, rızası ve gazab sıfatlarına temas edilmektedir.

O halde Allah’a atfedilen dahk, rıza ve gazab gibi sıfatlar, amellerin durum keyfiyetine göre Allah’ın kuluna yönelmesi, ondan razı olması veya tam aksi durumu ifade etmektedir. Esasen bu yaklaşım, beşeri uygulamalarla da örtüşmektedir. Zira tebessüm ve güleriyüz, muhataba karşı duyulan kalbi alakanın bir remzidir. Tam tersi ise gazabı ortaya koymaktadır. Aksi halde Allah’a ait olan tenzih ilkesi ihlal edilmiş olacaktır.

Allah’ın Kurb/Yakınlık İzâfe Edilmesi

Müteşâbihler arasında kurb lafzı da yer almaktadır. Cenab-ı Hakka atfedilen bu sıfat, şu âyetlerde sarıh bir biçimde yer almaktadır: *وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ* “Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınum. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da dâvetime icabet ve Bana hakıyla inanıp tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler.” (Bakara, 2/186) *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf, 50/16) Bazı hadislerde de bu kelimenin Allah’a izafe edilecek şekilde yer aldığı görülmektedir: *وَإِن تَقَرَّبْتَ إِلَيَّ بِشَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا* “Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira’ yaklaşırım” (Bkz. Buhârî, “Tevhîd” 15; Müslim, “Zikr” 2,3)

Âyet ve hadislerde yer alan kurbun hakiki manada olmadığı açıktır. Zira Allah’ın kuluna olan yakınlığı değişmez. Uzaklık kula ait bir durumdur. İbnü’l-Arabî’ye göre kulun Allah’tan uzaklaşması, kendisini Allah’a yaklaştıracak deliller ile arasına perdenin girmesi demektir. Kul iman ve icabetin derecesine göre Allah’a yakınlık kesbedecektir. Böylece kul, Rabbisine yakınlık kazanmış olur.

İbnü'l-Arabî'ye göre kulun Allah'a yakınlığından maksat, Allah'ın iman nuruyla kulunu kendi nuruna iletmesidir. Müellif buna delil olarak kurb-u ilahiden söz eden ilk âyetin sonundaki şu pasajı delil getirmiştir: *فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ* "Öyleyse onlar da dâvetime icabet ve Bana hakkıyla inanıp tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler." (Bakara, 2/186) Bu ayete göre Allah'ın kuluna yakınlığı, hidayet nuruyla onu doğru yola sevketmesidir.

Öte yandan kurb-u ilahiden söz eden diğer bir ayet ise şu şekildedir: *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ* "Biz ise, ona sizden daha yakınız, ama siz göremezsiniz." (Vakıa, 56/85) İbnü'l-Arabî'ye göre bu âyet, Allah'ın kuluna yakınlığının Allah Teâlâ her türlü mekândan münezze olma ile birlikte hakiki manada bir yakınlık olduğunu ifade etmiştir. Şayet âyette ilim, kudret ve sıfatları cihetiyle bir yakınlıktan söz edilmiş olsaydı, âyetin sonu *لَا تُبْصِرُونَ* şeklinde değil *لَا تَعْلَمُونَ* şeklinde nihayet bulurdu. Âyetin "Siz göremezsiniz" şeklinde bir kayıtla bitmesi, mezkûr yakınlığın hakiki manada ve görme ile idrak edilebilecek bir yakınlık olduğunu ortaya koymaktadır. Zira basar şeklinde ifade edilen görme yetisi, manevi sıfatların görülmesiyle alakalı olmayıp, daha ziyade görülen nesnelere ilgilidir. (İbnü'l-Arabî(1977),149) İbnü'l-Arabî'nin bu yaklaşımını tutarlı görmek oldukça zordur. Zira Allah'ın kula yakınlığını maddi bir yakınlık olarak görmek, bazı yanlış anlamalara yol açabilecektir. Doğrusu Allah'ın kullara yakınlığını, fiziki âlemin lisanıyla doğrudan kayıtlamak sakıncalı olsa gerektir. Her ne kadar müellif, mekândan münezze olma kaydını düşse de bu tür bir izah meseleyi zora sokmaktadır.

Ayrıca *أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* "Biz ona şahdamarından daha yakınız." (Kaf, 50/16) âyetinde ilahi yakınlığın şah damarına tafdil edilmesi, İbnü'l-Arabî tarafından şöyle yorumlanmıştır: Vesvese Şeytan'a ait bir durumdur. Şeytan bir hadiste de ifade edildiği gibi insanoğlunun kan dolaşımının cereyan ettiği damarlarında dolaşır. Bu ifâdeyle Allah Teâlâ, Allah'ın kuluna vesvesenin cereyan ettiği bu damarlardan daha yakın olduğunu haber vermektedir. (İbnü'l-Arabî (1977),149)

Sonuç

İslami metinler, muhkem ve müteşâbih naslardan teşekkül etmektedir. İlk bakışta anlaşılmasında zorluklar bulunan müteşâbih nasların anlaşılmasında öncelik hakkı muhkemlere aittir. Zira Kur'an ve hadislerde bir yerde kapalı izah edilen bazı lafızların bir başka yerde daha açık ve net bir biçimde ortaya konduğu görülmektedir. Bu da nasları anlamada bütüncül yaklaşımının önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İbnü'l-Arabî, sufi kimliğinin yanı sıra müteşâbihlerin yorumuyla ilgili muhkem naslara irca etmeyi bir prensip görmüş, makalenin başında da vurgulandığı üzere bu konuyla ilgili kaleme aldığı eserini de *Reddülmüteşâbihile'l-muhkem* diye isimlendirmiştir. Müellif eserinde öncelikle başlıklar halinde müteşâbih nasları vermiş, akabinde ise tespit edebildiği ölçüde diğer ayet ve hadislerin muhtevasını da esas alarak yorumlar ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Hanefî (?). *Umdetü'l-kârîşerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâruhiyâi'türâsî'l-arabî.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2008). "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, cilt: IX, sayı: 21, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı, s. 9-25.
- Ebû Dâvûd (1999), Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî, *es-Sünen*, haz. Heysem b. Nizar Temim, Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
- Heysemî (1412) Nureddin Ali b. EbîBekr, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, Beyrut, Dâru'l-fikr.
- İbnü'l-Arabî, (1977) Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Reddü'l-müteşâbihile'l-muhkem mine'l-ayati'l-Kur'âniyyeve'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, Kahire: Alemü'l-Fikr.
-*Reddumeani'l-ayati'l-müteşâbihat ila meani'l-ayati'l-muhkemat*, (638/1240). Beyrut: Matbaatu'l-İstikame, 1328.
- İbn Cemâa Bedreddin (1990/1410) *İzâhu'd-delîl fi kat'i huuceiehli't-ta'til*, thk. Vehbi Süleyman, Mısır: Dâru's-selam.
- İbnBezîze, *Minhâcu'l-avârif ilâ rûhi'l-meârif fi şerh-i müşkili'l-hadîs*, Yazma, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, Hadîs Bölümü, nr:2557. vr:1-255.
-*İzâhus'-sebil ilâ menâhi't-te'vîl ve telhîsumüşkil İbn Fûrek*, Yazma, Dâru'l-kütübi'l-mısriyye, Hadîs Bölümü, nr:271. vr:1-49.
- İbn Fûrek (2003), Ebû Bekir Muhammed el-Hasen el-İsbahânî, *Kitâbumüşkili'l-hadîs ev Te'vîlü'l-ahbâri'l-müteşâbihe*, thk. Daniel Gimaret, Dimaşk.
- İbn Hanbel (1999/1420). "Ahmed, eş-Şeybânî EbûAbdi'llah", *el-Müsned*, nşr: Şuayb Arnavût ve Diğerleri, Müessesetü'r-risâle.
- İbn Huzeyme (1970/1390). *Muhammed b. İshak b. HuzeymeEbû Bekir es-Sülemî en-Nisâbüri, Sahihu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- KAHRAMAN, Hüseyin (2003). "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi", *Hadîs Tetkikleri Dergisi*, Sayı: 1, s. 51-79.
- KILIÇ (1999) M. Erol, "İbnü'l-Arabî Muhyiddin", *DİA*, Cilt: 20, 493-516.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim*, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- er-Râzî. (1986) Fahreddin, *Esâsü't-takdîs*, thk. AhmedHicâzî es-Sekka, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye.
- Taberânî (1404/1983). *Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-kebir*, Musul: Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem.
- Tahrâlî (1996). Mustafa, Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye'ye Tesirleri, *Endülü's'ten İspanya'ya*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- VURAL, Faruk, (2014). *Reşîd Rızâ'nın Müteşâbih Âyetlere Yaklaşım*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XIX, sayı: 31, s. 236-278.
- YENİBAŞ, Hasan (2015). Kurtubî (Ö. 656/1258) ve *el-Müfhim Adlı Müslim Şerhi*, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler, cilt: XIX, sayı: 61, s. 493-518

YILMAZ, Fethullah (2012). *Hadisler Arasındaki İhtilafı Giderme Yöntemi Olarak Tevakkuf ve Fethu'l-Bârî'deki Örnekleri*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, cilt: XIV, sayı: 1, s. 107-130.